

Hembygden

i Medelpad & Ångermanland

nr. 3 2014

Tema: *Handel*

INNEHÅLL

Hemma på min gata i stan... ..	3	Gamla marknadsplatser i Sollefteå	12
Något om affärlivets historia i Köpmanholmen	5	En bodbetjänts memoarer	14
Gårdfarihandlaren	7	Pallin och Elfving	16
"Wandervogel" (flyttfågel) och gårdfarihandlare	9	Hol i Nora, Kramfors kommun	19
Ett knyte med pengar	10	Ett sommarjobb på Konsum	20
Butiksinteriör på 20-talet	11	Selkroken från Anundsjö	21
		Höstupptaktsmöte med studiebesök i Grundsundasmedjan	22

Ledaren

Från byteshandel till internet

Handel är temat för denna tidskrift. En blick långt bakåt säger självhushåll med viss byteshandel, torghandel, årliga marknader med skatteuppbörd, gårdfarihandel, nasare. I städerna kom affärlivet igång och på landsbygden växte lanthandeln upp och kunde erbjuda det mesta – allt ifrån specerier i lös vikt till tyg, kläder, skor, redskap. Ja, vad fanns det inte i lanthandeln och den tiden är inte längre tillbaka än att våra äldsta fortfarande minns det. Men snart var det dags att specialisera sig och dela upp sig i "nischer", som det heter idag. Var sak för sig. Järnhandlare, färghandlare, skoaffärer, klädbutiker, bokhandlare, tobaksdito och tyg med sybehör osv men förstås också mjölkaffären, speceributiken, charkturisten, fiskaffären och inte minst frukt och godis... Visst minns vi kölapparna av hård kartong! Inget engångsbruk var påtänkt än.

Snabbköpsbutikerna växte upp på 1950-talet och det innebar en revolution. Redan då började tiden räknas även om 50-talet fortfarande var relativt stressfritt. Visst var det spännande att få plocka varor själv – samma spänning som återfanns när Systembolaget till slut införde samma princip och det minns ju alla! Men fortfarande blomstrade våra städer med sina specialaffärer. Lanthandeln övergick att bli en väl sorterad livsmedelsbutik, som ibland kompletterades med butiksbus till mer avlägsna byar och "enstakaställen". Det var då det... Men kunderna blev fler och framför allt var de stadda vid kassa och krävde mer, eller...?

Idag svämmas vi över av reklamen via TV, tidningar och postlådor antingen vi vill eller ej och många faller för frestelserna. Vi byter kläder, möbler, kök, hus och bilar antingen vi behöver eller ej. Trendnissarnas makt är stor och det ökade köpbehovet skapar stora köpcentra utanför staden och lamslår därmed den lokala handelen. De kvarvarande kämpar hårt för sin existens.

Idag behöver vi inte ens dra iväg till de stora "Mammonstemplen" utan kan sitta i lugn och ro vid datorn och beställa det mesta. Ja, till och med mat och alkohol! Vad blir nästa satsning? Slår pendeln tillbaka? Den som lever får se! En glädjande tendens kan vi i alla fall se idag idet den ökande second hand- och loppishandeln. Återbruk är inne – igen. Cirkeln kanske sluts när "festen" är över? Kanske för snabbt att dra den slutsatsen, men tanken finns och vi har idag många nya och gamla svenskar som inte har de ekonomiska möjligheterna att alltid köpa nytt. Besinna konsumtionssamhället – på gott och ont!

Tema för nästa nummer är "Hytt och mytt", dvs lite av varje.

Margareta Johansson
ordf. Medelpads hembygdsförbund

Lena Landin
ordf. Ångermanlands hembygdsförbund

Margareta Grafströms frejdiga och idylliska bild från svunnen tid får inleda detta nummer av Hembygden med temat handel. Flickan gör inköp åt sin mamma på affären på Östanbäcken i Härnösand 1920, lillebror räddar innehållet i sin havererade karamellstrut. När vi har letat bilder till artiklar med 1950-talsminnen har det visat sig att det är betydligt lättare att hitta bilder från 1920-talet och äldre. Bilddatabaserna har tydligen ännu inte börjat ägna sig åt bilder från mitten eller slutet av 1900-talet eller för den delen nutiden. Något att tänka på i fortsättningen!

Hemma på min gata i stan...

När man svänger av E4 norrifrån in mot Härnösands centrum så möter man inte längre småstadsidyllen med grönområde och en järnvägsstation. Nu breder en stor parkering framför COOP Forum ut sig varefter ICA Maxis ogästvänliga betonygg bildar "häck" en lång väg innan själva staden anas.

Så ser det ut idag runt de flesta av våra större städer. Köpcentra utanför statskärnan där samma butikskedjor bjuder ut sina budskap av samma varor landet runt. Ganska tråkigt och fantasilöst ....

Än så länge, och Gud förbjude, är inte våra stadskärnor helt utarmade på småbutiker men nog har de kvarvarande det kämpigt gentemot de stora köpcentra, som drar barnfamiljerna till sig på helgerna som kyrkan förr drog folket till sig! Nya gallerior skapas i städerna för att göra handlandet attraktivt.

Vad handelen beträffar så har det hänt mycket under min livstid. Många av er läsare är liksom jag fyrtyotalist eller äldre och minns hur det var förr. Självt är jag född i Stockholm men jag tror inte att

Hembygden

i Medelpad & Ångermanland

Redaktör och ansvarig utgivare:
Anders Sällvin
Tel 070-66 21 500 / 060-421 08
anders.sallvin@hotmail.com

Hembygden i Medelpad & Ångermanland
utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex. till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbunden.
Prenumeration 100,-/år, insättes på BG 5491-5806. Ange "Prenumeration Hembygden" samt ditt namn och din adress.

Lösnummer 40,- kan beställas av
Anders Sällvin: 070-66 21 500 / 060-421 08

Redaktionskommitté

Ann Renström
ann.renstrom@telia.com
Tel. 0612-214 16
Sunnanåker 301, 873 92 Bollstabruk

Margareta Johansson
margareta@vaxtfoto.se
Tel. 060-931 11
Östlönning 120, 860 40 Indal

Laila Söderström
laila.soderstrom@telia.com
Tel. 0613-331 15
Skällsta 504, 872 98 Noraström

Anders Sällvin
anders.sallvin@hotmail.com
Tel. 060-421 08
Åstön 765, 860 35 Söråker

ISSN 1100-0554

Form & tryck: Accidens, Sundsvall.

Besök våra hemsidor
www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Kommande nummer
Manusstopp: 7 november
Tema: Hytt och mytt

Omslagsbild:
Interiör av Centralaffären i Sundsvall i början av 1900-talet. Fotots ägare Anders Sällvin.

Något om affärslivets historia i Köpmanholmen

det var så stor skillnad på städernas affärsliv. Men landsbygden hade förstas lanthandeln – butiken som förde allt!

På mitt Södermalm och i mina kvarter fanns mjölkaffären och Konsums dito. Mjölken hantades i lösvikt. "Kila ner och köp en och en halv liter mjölk och två mått grädde!" Kärnen hade man med sig. Glasflaskorna hade dock börjat göra entré. En charkuterist fanns också och när vi ungar inte orkade leka kunde vi hänga i hans fönster på baksidan av huset och titta på hur korvarna formades och ibland fick vi smaka en prinskorv eller blodpuddingsskiva!

I färghandeln blev man servad och många varor vägdes efter den mängd man önskade. Inga vacuumförpackade standardpaket med rester som blev gamla och med deponeringsproblem. Personliga råd fanns alltid till hands. Färghandeln hade mycket spännande saker utöver färg och kemikalier.

Järnhandeln var också kul – samma där – inga förpackningar utan du kunde köpa det antal skruvar, spikar, muttrar etc. som du behövde och rätt storlek! Järnhandelsbiträdet kunde sin sak!

Fiskaffären med sina vattendrypande fönster var fascinerande – var kom vattnet ifrån och vart tog det vägen? – och därinne låg allehanda underliga fiskar på is. Lukten var speciell... salt sill i tunnor blandad med färsk fisk, dill och citron.

Men det man konfronterades mest med var väl spiceributiken. Ta en nummerlapp av tjock papp, vänta på tur och bli expedierad över disk. Varorna uppmätta, vägda och inslagna för att stoppas i kvinnornas shoppingkassar, inte sällan virkade nätkassar!

Ett antal fler specialaffärer fanns förstas såsom bok- och papper, tyg och sybehör, frukt och godis, sjukvårdsprylar etc. och alla med sakkunniga expediter.

Och skyltfönstren! Inte minst till jul...

Idag är allt samlat i varuhus eller på de stora livsmedelsbutikerna där man får vandra åtskilliga meter för att finna det man ska ha.

Hemma på min gata i stan – för att travestera Stina på Saltkråkan – fanns det också en del småföretagare. Mest minns jag "Tappis", som vi sa. Han var tapetserare och hade sin verkstad i källarplanet. På sommaren var fönstren öppna och vi låg på magarna och kikade in när han klädde om möbler. Mest fascinerande var det att se hur han plockade nubb ur munnen och slog i möblerna! Det tog många år innan jag förstod att hammaren var magnetisk!

I ett annat hus på gatan fanns en kryddimportör. Där luktade det mystiskt och inte gott, tyckte jag då men idag tror jag att jag skulle gilla det

Visst kan man bli nostalgisk men det är inte för inte det ser ut som det gör idag förmodligen. Nu är inte kvinnorna hemma längre och har tid att handla dagligen. Söndagsöppet var det ju inte tal om. Tvärtom – det fanns helgdagar när det inte ens fanns en kiosk öppen. Landsbygden töms på folk och undanröjer möjligheten för lanthandeln. Vi köper specialvaror på nätet och när vi handlar så storhandlar vi oftast och vill ha tillgång till allt på ungefär samma ställe... eller?

Vi kan inte skruva klockan tillbaka men vi kan minnas den gamla goda tiden med möten mellan människor i butikerna. Vi kan minnas när de första snabbköpen kom, när varorna kom förpackade i pappburkar, glasburkar, papperspåsar med tjusig text osv.

Vad framtida förändringar blir kan vi inte ens sja om och frågan är om vi kan påverka utvecklingen.

Lena Landin

Brukssamhället Köpmanholmen i Nätra socken har verkligen gjort skäl för sitt namn historiskt. Många butiker och affärsrörelser har funnits på platsen under 1900-talet. En utveckling som givetvis gynnades av den stora industrin med Forss AB:s, senare Ncb:s, sågverk och massafabriker, som sysselsatte i princip hela bygden men som idag är helt borta och jämnade med marken.

I Nätra fanns stolta traditioner från 1700- och 1800-talen med linodling, sörköleri och bondeköpmän, exempelvis Norbergarna i Kornsjö, som drev betydande affärsverksamheter. Näske hamn utgjorde länge ett kommersiellt centrum för norra Ångermanland med årliga marknader och som viktig utskepningshamn. Den årliga "Hammärten" (Hammarn) vid Nätraån i Bjästa pågick ända fram till 1914 och var i huvudsak en strömmingsmarknad där fiskarna utifrån öarna och bönderna från byarna gjorde affärer med varandras produkter.

Efter att ångsågen startat 1864 och lagt grunden för samhället Köpmanholmens uppbyggnad, kom Köpmanholmen med dess utmärkta djuphamn mer och mer att överta rollen som bygdens kommersiella centrum. Här startade Forssbolaget en handelsbod redan 1878. Men redan två år senare fick grosshandlaren Jonas "Jonke" Berglund (1845-1901) överta hela rörelsen. Han byggde en större kaj med varumagasin och blev kommissionär för den då mycket livliga sjöfarten. Runt sekelskiftet hade Köpmanholmen reguljära ångbåtsförbindelser med bland annat Stockholm. Berglunds hänsynslösa skuldsättning av arbetarfamiljerna har skildrats av proletärförfattaren Karl Östman i Sundsvall (som för övrigt växte upp på Kläppa i närheten av kajen och vars familj blev ställd på bar backe eftersom handlaren tog deras stuga i mät). Efter Berglunds frånfälle 1901 drevs handelrörelsen av en handlare Frånberg. Inredningen från den handelsboden finns numera att beskåda på Läns museet i Härnösand.

I slutet av 1800-talet startades också skeppshandel av Anders "Ante" Ögren och senare Per Östman.

Konsumanställd Sune Schill med lastbil utanför fotograf Westins ateljé, 1920-tal.

Skeppshandeln försåg fartygen med alla de förnödenheter som behövdes. Det betydde att man i huvudsak förde livsmedel men också porslin och tyger i mindre utsträckning. Dessutom hade man rättighet att sälja brännvin. Men bara till båtarna och inte till allmänheten i Köpmanholmen.

Den generösa kreditgivningen från privathandlarna tvingade arbetarna till en alltmer ökad skuldsättning, och för att frigöra sig från detta lyckades man 1904 bilda en s.k. andelsförening. Bolaget upplät tomtmark och gav ett fördelaktigt penninglån, men som villkor för bidraget begärde man att föreningen inte skulle ansluta sig till kooperativa förbundet. Något som inte heller skedde förrän 1919. Andelsföreningen utgjorde grunden till det som sedan blev Nätra Konsum. På 1930-talet köpte Konsum in hela

Tidstypiskt läskpapper från Östmans skeppshandel, 1920-tal.

Konsum 1:an ovanför kajen i Köpmanholmen, lägg märke till bensinpumpen, 1930-tal.

”Berglundskajen” (som då blev kallad ”Konsumkajen”) och drev som mest hela 14 (!) butiksfilialer inom Nätra och Sidensjö.

Konsumfilialerna var följande:

- Butik 1 Köpmanholmen
- Butik 2 Åmynnet
- Butik 3 Bjästa
- Butik 4 Näske
- Butik 5 Sel
- Butik 6 Trysunda
- Butik 7 Köpmanholmen
- Butik 8 Köpmanholmen
- Butik 9 Skulnäs
- Butik 10 Hämra
- Butik 11 Drömme
- Butik 12 Bergom
- Butik 13 Ulvöhamn
- Butik 14 Skokonsum
i Köpmanholmen

Konsum 1:an sålde i princip allting och här fanns t.ex. utsäde, cement och tegel, tunga varor som kom med skutor. Här fanns även en manufaktur- och husgerådsbutik. Affärschef under många år var August Schill. Nätra konsum hade på sin tid en

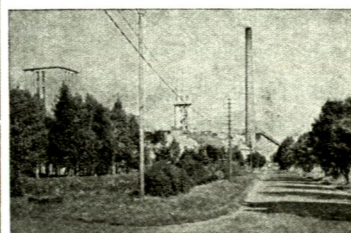
stor organisation och många personer var aktiva i butiksråd och kvinnogille.

Samhällets första affärer låg ovanför kajen. Men under 1920- och 30-talen växte ett nytt affärscentrum upp på ”Vreta” mitt emot den då nybyggda sulfatfabriken. Där etablerades ytterligare en konsumaffär (”Sjuan”), Ruben Ögrens diversehandel, Ölunds manufaktur, Lundgrens bageri, café ”Gillet”, charkuteriaffär, ett åkeri, skomakeri och frisersalong. Under 1940-talet uppstod ett annat affärsstråk längs vägen mot Hummelvik med bland annat ”Kompanilagret”, Eliassons kiosk och ”Konsum åttan”.

Efter kriget, under 1950-talet, då det mesta blomstrade i samhället etablerades ytterligare affärsverksamheter, t.ex. BP:s bensinstation, Ögrens tobaks- och pappershandel samt flera specialbutiker och kiosker.

Nätra kommuns centralort Bjästa expanderade kraftigt på alla områden under 1950- och 60-talen samtidigt som bilismen

ALMANACK 1965

Köpmanholmen

Gör Edra inköp hos platsens branschaffärer

- Bjässta Färghandel. Telefon 335 25
- BP, Köpmanholmen. Telefon 331 80
- Collén & Forsberg. Telefon 335 85
- Jonssons Nattoliva. Telefon 330 34
- Köpmanholmens Elektriska Byrå. Telefon 330 21
- Köpmanholmens Motor & Sport AB. Telefon 332 97
- Olassons Herrfrisering. Telefon 332 99
- Ottos Bageri. Telefon 331 10
- Sigfrid Simonsson Tapetsare & Möbelaffär. Tel. 330 57
- Westmans Urfärr. Telefon 334 15
- Ögrens Tobaks- & Pappershandel. Telefon 331 81
- Ölunds Manufaktur. Telefon 330 47
- Birger Ostmans Eitr.. Telefon 330 14

Bussstället i mittenupplaget

Lokal almanacka från 1965 med reklam för det dåtida affärslivet.

ökade. Detta gjorde att Köpmanholmen kom att hamna på efterkälken. Det tidigare blomstrande affärslivet i samhället började stagnera i slutet av 1960-talet, och flera butiker upphörde eller flyttade.

Idag – 2014 – har man svårt att förstå hur det kunde bära sig med så många affärer i ett så litet samhälle. I Köpmanholmen finns för närvarande en konsumhall, en kiosk, en pizzeria och ett STF-vandrarhem med restaurang. Det sistnämnda för övrigt inrymt i f.d. grosshandlare Berglunds magasin på kajen där färjan avgår till Ulvön och som årligen passeras av tusentals turister på väg ut i Höga Kusten.

Magnus Näslund
Nätra Hembygdsförening
Köpmanholmens Bruksmuseum.

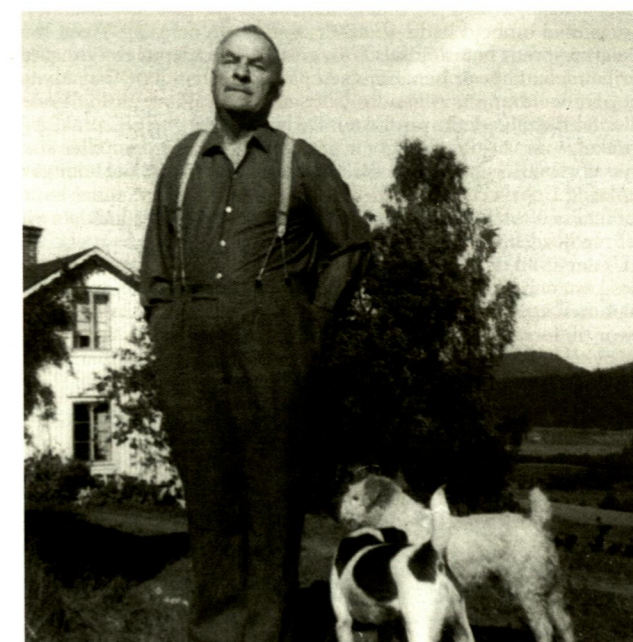
Samtliga bilder ur
Nätra hembygdsförenings arkiv.

Gårdfarihandlaren

Gårdfarihandeln förekom redan under medeltiden i Sverige. Men före 1800-talets mitt var det endast tillåtet med handel i städerna, så myndigheterna försökte ofta att förhindra den. Gårdfarihandlaren sålde ursprungligen sina egna slöjdsalster under färder i främmande bygder. Det började ofta som en binäring till jordbruket, men blev med tiden ofta en betydelsefull näringsgren. Handeln som utgick från Sjuhäradsbygden i Västergötland redan under 1500-talets mitt är väl mest känd. Allmogen började där gå runt i bygderna för att sälja hemslöjd, trots att sådan handel var förbjuden. Knallarna i Borås med omnejd hade också ett eget språk, månsing. Även från Dalarna spreds hemslöjdsalster över stora områden tack vare gårdfarihandeln. Gråe är benämningen på gårdfarihandlare från Älvdalen. De vandrade upp genom Norrland och sålde hemslöjdsalster eller fabriksstillverkade produkter. De hade också ett eget språk, gråspråket, som var obegripligt för utomstående. Påsaryssar eller kontryssar var kringvandrande fjällkarelska gårdfarihandlare som gick omkring i norra Sverige och Finland. De sålde bland annat linne, vadmal och tobak. I mitten av 1800-talet avreglerades handeln vilket medförde ett uppsving för gårdfarihandeln.

Under 1900-talets först hälft var det vanligt att en gårdfarihandlare kom och knackade på här i gårdarna i Borgsjö. Ofta var det en man men även en del kvinnor utövade yrket. I sin väska hade han varor till försäljning. Gårdfarihandlaren transporterade sina väskor på cykel under sommaren och under vintertid på spark eller kälke. En del hade häst också medan andra gick och bar sin väska eller sitt knyte. Idag finns ingen av dem kvar som kan berätta hur det var att tjäna sitt levebröd på detta sätt. Därför har jag intervjuat några äldre personer som minns när gårdfarihandlaren kom och sålde varor till deras föräldrar. Nittioåriga Runo Hermansson i Parteboda berättar att hans mor köpte prydnadskuddar och draperier av en dalkulla och hennes dotter. De kom med tåget till Ånge och gick sedan från gård till gård och sålde sina alster. Sedan tog de tåget till nästa ort. I sin ungdom köpte Runo tyg av en ”knalle” till två kostymer, som Edbergs skradderi sydde upp år honom.

Hanna Karlsson, som bodde på Petandervägen i Ånge brukade gå och sälja damunderkläder. Hennes kunder fick göra en beställning och Hanna tog sedan hem varorna och levererade dem personligen till sina kunder.

Gårdfarihandlare Olle Söderberg

När jag intervjuade Elof Johansson, 90 år, sa han att det var sällan det kom någon gårdfarihandlare dit ”sör om sjön”. Men Boda Jonsson, ”Rask Boda”, från Parteboda brukade komma gående med sin väska. Hon sålde damunderkläder, synålar, tråd, knappar, hårnålar, spets, strumpeband, ja sådant som kvinnorna behövde. En gång köpte Elofs mor ett par skor av ”Rask Boda” men det var ett misslyckat köp för de passade dåligt och kom aldrig till användning. Elof minns också Alfred Forsberg från Rotnäset, en seriös handlare som hade bra varor av hög kvalitet. Han sålde skjortor, byxor, underkläder, lärft på metervara, men även saxar, knivar m.m. Alfred hade haft en hjärnblödning, det var därför han körde med häst. Skadan som han fick av hjärnblödningen gjorde att hans högerarm roterade fram och tillbaka och alltid hamnade ”på ett visst ställe”. Därför fick han öknamnet ”Knacke Pick” av byborna där han körde fram. När han kom till Julåsen brukade han få övernatta hos Agnes och Elis Bäckman. Anna-Britt Malmberg har också minnen av Alfred. Han berättar att han förvarade sina varor i en liten stuga hemma på Rotnäset. Därinne luktade det starkt naftalin.

I Alby har det funnits flera gårdfarihandlare fram till mitten av 1960-talet. Rolf Kronstedt berättar om Brita Almby, ”Raska Britta”, som gick med raska steg och drog sin väska på en liten vagn med två hjul. Hon brukade ta bussen till den by där hon tänkte ▶

sälja sina varor och på kvällen ta bussen hem igen. Gustav "Nasarn" Henriksson var från Värmland och flyttade till Alby på 1920-30-talet. Han cyklade med sin väska och sålde kläder i södra Jämtland (Åsarna - Svenstavik). "Nasarn" förolyckades senare i närheten av Svenstavik.

Per Bergström var en annan Albybo som egentligen inte var gårdfarihandlare. Han var blind på ett öga och genom en olyckshändelse miste han synen även på det friska ögat. Då utbildade han sig i borstbinderi och tillverkade sedan borstar av olika slag som flaskborstar, klädborstar, skur- och panelborstar och kvastar. Per brukade ha ledsagarhjälp när han gick omkring och sålde sina borstar i Borgsjö.

J. Bergström, "Lill Bergström", var en välkänd gårdfarihandlare med två stora väskor, en fram och en bak på cykeln. Det var på 1930-40-talet han förde sin ambulerande handel i Borgsjö. Som tioåring minns jag honom och var då imponerad av att han klarade av att cykla med dessa stora väskor. När han kom pustande satte han sig på en stol i köket och öppnade upp sina väskor. För att visa upp sina varor gjorde han på traditionellt gårdfarihandlarvis, hängde upp kläderna överkanten på väskans uppslagna lock, samtidigt som han pratade för varorna. Han hade mycket smått och gott att sälja förutom kläder, till exempel pennor, skrivpapper, nålbrev, sybehör, Radiosalva m.m. "Lill Bergström" avled 1954.

Julius Holm kom också från Alby och han var väl vår sista gårdfarihandlare. Han åkte omkring i sin bil och tog upp beställningar på provision. Varorna fick man sedan hem som paket på posten.

Olle Söderberg från Åse, född 1899 åkte till Amerika för att tjäna pengar. Hustrun och hans lilla dotter ville inte följa med utan stannade i Sverige. Olle kom till Wancover och fick arbete som järnvägsbyggare. Men han hade otur och miste höger arm i en olycka. Därefter var det svårt att få något arbete så han åkte hem till Sverige igen. Efter en tid började han sälja fisk och strömming. Fisken kom med tåg från Sundsvall till Johannisbergs järnvägsstation där Olle hämtade den och körde ut med häst. Efter några år slutade han med fiskförsäljning och övergick till gårdfarihandel istället. På traditionellt vis åkte han cykel runt om i byarna och sålde ur sin stora väska. Men i hembyn knackade han inte dörr, utan byborna fick gå hem till honom och handla.

I Borgsjöbyn fanns gårdfarihandlare Hjalmar Vik-

sten. Han hade flyttat dit 1927 med sin hustru Olga efter att tidigare ha haft en affärsrörelse i Essvik. Olga öppnade nu ett café och Hjalmar började med gårdfarihandel. Han cyklade sommartid men på vintern använde han sparken för att transportera sin väska. Även folket i små skogsbyar på långt avstånd fick besök och möjlighet att handla av Hjalmar. Den väska som Hjalmar använde samt alla varor som fanns i den när han slutade med affärerna har hembygdsföreningen fått till sina samlingar. Den är verkligen en dokumentation av gårdfarihandlarrörelsen, för i den kan man se vad Hjalmar sålde. Där finns tandkräm, tandborstar, tvål, rakborstar, raktvål, strumpeband både för herrar och damer, damlinnen, kalsonger, dambenkläder, strumpor, galoscher, skjortor, byxor, hårspännen och synålar. Allt är ordentligt uppmärkt med Hjalmars egenhändigt gjorda prislappar som är fästade med knappnålar. En skatt från tiden före dagens jättevaruhus.

Även gårdfarihandlare från Sundsvall besökte Borgsjö under 1900-talets första hälft. En av dem var Dan Svedberg som sålde kläder. Vintertid färdades han med sparkstötting, men på sommaren bar han sina varor i ett knyte över axeln. En annan "nasare" från Sundsvall hette Lambert. Han brukade bo hos Andreas Sandin i Parteboda när han var här. Sommartid brukade han dra sina varor på en kärra och under vintern drog han dem på en kälke, men han försökte alltid få någon pojke här ifrån till hjälp. Gårdfarihandlare Persson eller Pettersson (osäker på namnet) var också från Sundsvall. Han körde omkring med häst och sålde manskostymer, damklänningar, jackor, byxor och damdräkter. Vid sina besök i Borgsjö bodde han ofta hos Erik Eriksson i Parteboda.

Gårdfarihandlaren hade inte bara med sig olika spännande varor utan också nyheter från omvärlden. Gårdfarihandeln upphörde i stort sett kring andra världskriget utträngd av postorder och förbättrade kommunikationer. Den rörliga handelns viktiga roll i vår ekonomiska utvecklingshistoria har nog inte fått det erkännande den förtjänar. Förr betraktades gårdfarihandeln som en marginell och kuriös företeelse. Men vid nutida forskning har man sett att den var betydelsefull för konsumtionssamhällets framväxt och Sveriges industrialisering.

Ur Borgsjöbygden

Thore Mattson

Borgsjö hembygdsförening

"Wandervogel" (flyttfågel) och gårdfarihandlare

Erik Johan Johansson kallades för "Kajsas Ecke" efter modern som hette Kajsa. Fadern, en bohem och spelman, hade dött tidigt när han spelade på ett bröllop. Ecke, brodern och en syster var då alla under tio år.

1868 rymde Ecke och brodern Olle via Härnösandskusten neråt Gävle, där de fastogs och skickades hem. Modern hade sörjt dem som döda.

Under den kallare tiden av året gick Ecke runt i bygderna med ett "nasarknyte", innehållande tvålar, säkerhetsnålar, band och andra småsaker. Han fick alltid gratis mat. När våren kom drog han iväg med sin hund till en koja uppe på berget ovanför Mellgårdssjön, någon knapp mil från bygden. Han satte potatis, fiskade i sjön och strövade omkring ute i naturen.

Han fantiserade om mineralfyndigheter och vurmade för exploatering som skulle lyckliggöra bygden ekonomiskt. Någon gång under sommaren gick han ner till bygden för att proviantera. Han talade om att han skulle betala då han börjat bryta mineral. I regel var folk snälla, då de kände till hans fantasier, och skänkte honom maten.

Han blev blind på gamla dagar och avled 1948, åttioåtta år gammal på ålderdomshemmet. Han sågs aldrig ha badat och behövde det ej heller på ålderdomshemmet, bara tvättas av.

Bild och text kommer ursprungligen från Paul Lundin, Näsåker, och är hämtade från Läns museet Murbergets hemsida.

Gårdfarihandlaren Erik Johansson från Ådals-Liden. Foto: Läns museet Murberget.

Regeringen satsar på hembygdsgårdarna.

Regeringen har beslutat att anslå 80 miljoner av landsbygdsprogrammet på vård och bevarande av landets hembygdsgårdar. Anslaget kommer att utfalla med 20 miljoner per år under fyra år.

Sveriges Hembygdsförbunds generalsekreterare Jan Nordvall: "Det är mycket glädjande att regeringen satsar på hembygdsgårdarna. Hembygdsrörelsens verksamhet är viktig för den lokala identiteten och hembygdsgårdarna är naturliga mötesplatser för kulturlivet utanför tätorterna.

Satsningen öppnar för ytterligare utveckling av hembygdsgårdarna som besöksmål, vilket i sin tur kan bidra till utveckling av det lokala näringslivet och ge fler arbetstillfällen."

De 80 miljonerna ska ses som en fortsättning på den lyckade satsningen på "Hus med historia."

Margareta Johansson

Ett knyte med pengar

Ragnar Lundgren från Berghamn hjälpte sin pappa Olof med fisket redan som barn. Han var med om många stora fiskafängen, och då gällde det ju att bli av med fångsten och få en lite förtjänst också. Särskilt vid ett tillfälle blev båten tungt lastad. *De va 1918, å dom rimsalta strömmingen först. Sedan tog dom alltihopa i båten, å rodde opp över Älven å sålde, å de va tie tunner ungefär.* Den gången rodde de först hem med hela fångsten för att gäla och göra en lagom kraftig saltlake. Sedan sattes två stora träkar i båten, som fylldes med strömming och lake, innan det bar iväg uppför Älven med den tunga lasten.

Framme i Kramfors hade de bestämt sig för att göra ett stopp i närheten av brädgården i hopp om att få sälja där. *Bruksbron kalla dom den platsen för, å där gick e mycke folk, å då såg ju dom som passera att de låg en fiskare där.* Innan de riktigt hunnit fram, var det en arbetare som såg dem så han ropade och frågade om de hade strömming. När han fick ett jakande svar, bad han att de skulle lägga till med båten där han stod. – *Ja måste få ro in till Bruksbron först*” svarade Olof. Väl framme vid bron samlades så mycket folk kring båten, så Olle och hans dotter Selma som också var med, fick ösa upp strömming tills klockan var elva på kvällen. Då var de trötta och ville få vila en stund. De fick ändå ingen ro, för titt som tätt blev de störda av hungriga människor som kom med sina hinkar och baljor för att få köpa strömming. *På morron hade dom ungefär två fjärdingar rimsaltad strömming kvar. Då var e två poliser som gick där och patrullera, så pappa undra om dom inte skulle köpa de som va kvar.* Poliserna var inte nödbedda, de köpte vad som fanns och Lundgrens kunde återvända hem. *Å då hadde dom tjäna 1 025 kronor på den resan.* Det var en hel förmögenhet på den tiden. Så gott som allt betalades med småmynt. Det rymdes inte i börser utan Olle gjorde ett knyte av pengarna.

Under årens lopp blev det många turer med strömming upp över älven. Vid ett annat tillfälle skulle Lundgrens lägga till vid sågen i Strömnäs. *De va ju en klappbrygga där.* Den användes när man skulle tvätta kläder, kvinnorna brukade ligga på knä där när de klappade tvätten, därav namnet. På den tiden fanns det fiskare överallt längs kusten och alla var ju måna om att få tjäna en slant. När Lundgrens så småningom kom fram, låg det redan

Folk har samlats på bryggan i hopp om att få köpa strömming, omkring 1917. Bilden utlånad av Torsten Sundin.

en strömmingsbåt där. Det visade sig vara en fiskare från Nordingrå som hunnit före. *Pappa hadde ju sutte å rodd å va trött, så han va väl litte arg, å då sa han; – ”Ja tro att om ja kom till Helvette, så no är e en Noling före me!”*

Det var lång väg att färdas och det var inte medvind alla gånger, så resan kunde ta rätt lång tid, därför togs alltid matsäck med. Nedanför Hornöberget finns en vik som kallas för Gröthamna, så där brukade de flesta som var stadda på affärsresa göra paus för äta lite, innan de började ro mot strömmen upp över älven. *Å ja följde me pappa många gånger, å då kunde vi ligga borta en hel vecka, men då hadde vi ju saltströmmingen me oss, som tålde att fraktas.* Saltströmmingen var hårt saltad och tålde att handskas med i motsats till den som bara var rimsaltad, för den var nyfångad och låg bara i en svag saltlake. *Den hadde vi gela på morron å lagt i saltlake innan vi for iväg. Helt färsk strömming sålde vi aldrig, utan vi gela å blolaka den, å den kallas för rimsaltad.*

Nyfångad strömming saltades in från tidigt på våren till långt fram på hösten, så det blev många fyllda kar under säsongen. Därför var det bra att göra någon affärsresa allt emellanåt, för att få bättre utrymme i sjöboden. Samtidigt fördelades inkomsterna lite jämnare under säsongen. Innan avfärden rullades ett eller ett par av de stora tomma strömmingskaren ut på bryggan och baxades ner i mitten av båten, sedan fylldes de med insaltad strömming och över den hällades nygjord lake. Därefter stuva-

des halmmadrassen och några gamla rockar ner i fören. Matsäckskonten ställdes på sin plats innan det var dags att ge sig iväg.

Varje fiskare hade sina favoritbryggor att göra anhalt vid. Folk var inte sena att komma när de fick nys om att det låg en strömmingsbåt vid bryggan. När kunderna så småningom började tryta, förflyttade man sig allt längre upp över älven. Något lock fanns inte som skydd på strömmingskaret, det täcktes över med seglet som hörde till båten. *Vi hadde ju segel på en utav dom mindre båtarna, å de fick*

tjänstgöra som presenning. Seglet hade många användningsområden, det användes även som skydd när man övernattade i båten. Om vinden friskade i ute på havet, tjänstgjorde det just som segel. Fiskebåtarna kunde också få draghjälp av någon sandskuta eller bogserbåt som skulle samma väg, då kastade man över en lina och fick bogsering en bit. Var vädret allt för kallt, kunde man inte njuta allt för länge av den hjälpen. Då måste gubbarna börja ro igen för att få värme i kroppen.

Birgitta Wedin

Butiksinteriör på 20-talet

Carl Josef Engwall i dagligt tal kallad CJ, föddes i Lingbo. I tidig ålder började han som lärling arbeta i en affär i Ockelbo. Nu pratar vi om sent 1890-tal. Han träffade en flicka från Sundsvall, Ester, dotter till skräddarmästare Andersson. Tycke uppstod och CJ flyttade till Sundsvall. Där öppnade han sin första egna affär, CJ Engwalls Herrekipering. Den låg på Storgatan 24 i Sundsvall.

CJ fick blodad tand och öppnade ytterligare en affär, Centralaffären. Där kunde man inhandla manufakturvaror. Bilden på omslaget visar Centralaffärens interiör. Affären låg centralt vid torget, där av namnet.

Några år senare kunde man läsa att AB Nya Väfnadshanden övertogs av CJ Engwall och han startade modehuset DEA, Damekipering AB. Affären låg på Storgatan 18 (nu varande apoteket Gripen). Där salufördes tyger och damekipering och sybehör i förening med manufaktur- och tricovaror. I öppningsannonserna stod det:

Vår strävning skall alltid bliva att på allt sätt tillgodose allmänhetens krav på en sådan affär, och

komma vi alltid att framföra väl valda nyheter i största sortering till mycket humana priser.

DEA hade samma höga standard som NK i Stockholm. Bland kunderna kan nämnas konstnären Helmer Osslund och alla fruar till träpatronerna.

I mitten på 30-talet gick rörelserna i konkurs. Kreugerkraschen hade nått Sundsvall och min morfar.

Anders Sällvin

Gamla marknadsplatser i Sollefteå

Man kan med säkerhet antaga att det som gjort Sollefteå till vad det i dag är, var marknaden. Långt före andra städer inom länet finna vi Sollefteå nämnt, ehuru då endast som en mindre by eller marknadsplats.

Under äldsta tider var marknadsplatsen i närheten av kyrkan. Av en eller annan anledning ansågs denna plats mindre lämplig, varför man beslöt se sig om efter en ny. Dessa marknadsplatser voro av handlande från andra orter, varav de flesta voro från Härnösand, arrenderade av ägarna till marken. Köpmännen hade å dessa platser låtit bygga upp åt sig mindre bodar. Dessa voro synnerligen primitiva och avsågos endast till salubodar under själva marknaderna. De flesta utgjordes av små, kioskliknande envåningshus, med utfällbara luckor mot gatan, eller landsvägen.

När alltså marknadsplatsen vid kyrkan skulle flyttas, gjordes ett nytt avtal om marknadsplats. Detta ägde rum år 1811. Då funnos å gamla området vid kyrkan uppsatta 63 bodar, fördelade på båda sidor om vägen å en sträcka av 222 meter.

Den nya marknadsplatsen förlades till Hullsta bys ägor, norr om bäcken. Kontrakt upprättades mellan Hullsta byamän samt Härnösands borgerskap.

När så tiden ilat till år 1855 utstakades ny marknadsplats i samband med laga skiftet. Så blev denna marknadsplats två gånger årligen mötesplatsen för allmogen från de närmaste landskapens socknar, samt lappar och handelsmän av olika sorter och kulörer. Säkerligen är det även från denna tid man räknar marknadsgecklarnas guldålder. Häst-, klock-, päls-, skinn- och fiskhandlare m.fl. dylika herrar möttes här. Affärerna gingo undan, folket var glatt och lurendrejarna – vilka givetvis även voro med – skeno ikapp med solen efterhand som deras affärer lyckades. ...

Affärsmännen fraktade hit försvarliga mängder av sina varor, och ibland fingo dess kvarligga i bo-

Sollefteå marknadsplats 1872. 1602 fick Härnösands borgare privilegium att driva marknader på främmande orter, bl.a. Sollefteå. Där hölls en marknad på vintern och en på hösten. Dessa blev mycket kända och utgjorde grunden till den köpstad som Sollefteå så småningom utvecklades till. Den vita byggnaden i mitten är Hullsta gård. Foto: Sollefteå bildtabas.

darna från den ena marknaden till den andra. Vin och starkare drycker funnos även, dock endast i fat om sina modiga hundra kannor. Dylik vara ansågs nödvändig för att höja köplusten. Några låta bygga på sina bodar till två våningar, men de flesta innehöll endast ett rum å nedre botten, samt en vind, där varor lades upp. Efterhand som marknadsbodarna förbättrats och folkmängden ökats hyrdes bodarna ut under tiden mellan marknaderna. Så hade bland andra en Gabriel Myrén samt byggmästaren Björdin flyttat in i var sin marknadsbod i närheten av gamla Hullstagården, norr om järnvägen. Enligt vad som ryktet förtäljer hade man en kväll efter marknaden 1874 slagit het aska i en kagge, som stod i ett trapprum i den Björdinska gården. Den natten var den stora marknadsbranden, vilken började just i Björdins gård. Stark vind rådde varför det ej dröjde länge förrän elden spritt sig runt om bland de lätt antändliga bodarna. Det blev ett ordentligt eldhav, och mycket litet av bodarnas innehåll hann räddas. Den enda spruta av betydelse var brukets, och tack vare denna kunde man förhindra att Hullsta-

gården antändes. Några av de närliggande gårdarna jämte samtliga bodar utom en blevo lågornas rov. Denna enda bod som klarades stod ett stycke ifrån de övriga, och är den mitt emot Nilsson och Hesses bageriaffär stående lilla gården. Under branden passade några på tillfället att tillägna sig diverse varor ur bodarna, men de fingo sedermera stånda till svars därför.

I några bodar fanns vin- och spritfat kvar sedan marknaden. På grund av värmen sprungo faten sönder och spriten rann i strömmar. Många av eldsläckarna lade sig ner och drucko sig fulla. Det blev dock ej tillräckligt mycket, så att alla kunde få sig en klunk, varför några törstande själar borrade hål på de kvarvarande faten, varefter man sög upp spriten med de små handsprutorna. Sedan satte de sprutan för munnen och insprutning verkställdes. Ett ganska unikt sätt att "nubba".

Efter all denna olycka tog sig ej marknadsplatsen riktigt. Visserligen kommo åter ett flertal bodar upp, men det största flertalet blevo nu små stånd. Affä-

terna återgingo så småningom i de gamla gängorna, Härnösands borgerskap gjorde ånyo affärer, lappar, häst- och klockskojare opererade åter efter gammal, känd affärsmetod, och marknadsromantiken florerade så som aldrig förr. Mången Per och Kersti gingo säkerligen här bland stånden och utväxlade mångt kärlekens ord under det husgerådet för det blivande boet inköptes. Men tidens allt förändrande hand svepte till slut omilt fram över marknadsplatsen, och år efter år förlorade den i värde. I och med krigs- och kristiden kom dödsstöten för Sollefteå marknad, och det, som nu om höstarna kallas marknad, är mera en parodi å det som varit. Säkerligen kommer det icke att dröja länge tills man anser det hela meningslöst och avlyser tillställningen helt och hållet. Men minnet av vad fordom varit kommer i alla tider att kvarleva.

*Ingår i Gunnar Lindgren:
En bukett historier från gamla tiders Sollefteå,
1930. Här förkortad.*

1912

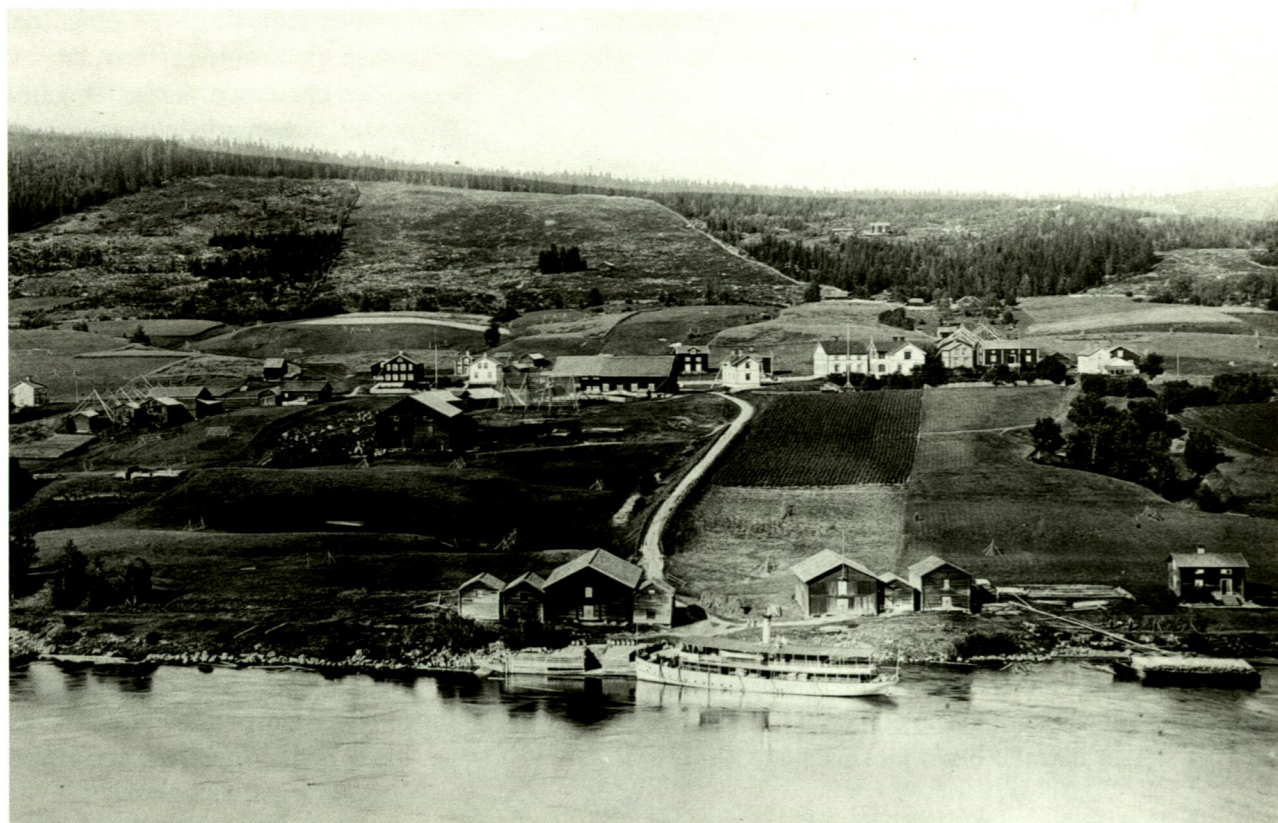
*"Vad heter du min lilla vän som tyst i diket står?"
Jag heter Harry Martinson och jag är åtta år."
"Vad ska du bli när du blir karl och lärt dig tugga snus?"
"Då vill jag hoppas att jag har mitt eget varuhus.
Där vill jag mer än gärna stå bland burkar utan tal
med vackra etiketter på från Tomsk och Senegal.
Pisang, giraff och bambuskott ur lagret jag förtär
och sedan innehållet gått finns alltid burken där.
Poetisk under årens lopp vill jag beskriva den."
"Du var mig allt en konstig knapp, Min kära lille vän."*

Alf Henriksson

Ur diktsamlingen "Tvegehandla"

En bodbetjänts memoarer

Skedom 1912. Passagerarbåten Strömkarlen lägger till vid kajen. Pråmen längst t.h. forslade brädor till Nyland från bondesågar som hörde till Skedoms och Ingerstas byar. Det största av de sju magasinerna var ett upplagsmagasin och ägdes av handelsmannen Nils Strindlund på Talmansgården. Skedom hade ett strategiskt läge och blev upplagsplats för stora delar av Ångermanlands inland. Talmansgården ljusa byggnader syns till höger om vägen som leder upp från kajen. Fotot utlånat av Staffan Thorell.

Isak Byström hade nyss fyllt fjorton år när han kastades ut ensam i världen sedan han och hans syskon blivit föräldralösa. I augusti 1875, efter faderns död, kom den unge blivande bokhållaren-bodbetjänten till Talmansgården i Skedom strax söder om Sollefteå. Hemmansägaren, eller "possessionaten" som han tyckte om att titulera sig, Nils Strindlund var son och namne till bondeståndets talman och hade en lanthandel på gården. Isak kom att stå bakom disken i Strindlunds lanthandel i fem år. På äldre dagar skrev han ner sina minnen från åren i Skedom. Han bodde i kontoret innanför själva handelsboden. Kontoret värmdes av en kakelugn, medan handelsboden helt saknade eldstad. Det skulle knappast ha lönat sig att elda där heller, eftersom det var en stor öppning i taket till varulagret på övre botten. Varken räkenskaperna eller ruljangsen i övrigt tycks ha vållat den unge bodbetjänten några problem, men

han beklagar sig över en del mindre angenäma arbetsuppgifter; "saltlaken i silltunnan var på vintern förtvivlat kall, kallare än allting annat, men inte hade det fallit någon in att anskaffa en trägaffel eller annat tjänligt redskap att fiska upp sillen med." Det var också ett tungt arbete för ynglingen att forsla upp varorna för den långa, branta backen från kajen nere vid älven.

Det stod sju magasin i rad vid stranden. Det största var Strindlunds upplagsmagasin för varor för vidare befordran uppåt landet. Skedom låg strategiskt till där älven upphör att vara segelbar och blev upplagsplats för stora delar av Ångermanlands inland. Varor transporterades iväg till Åsele, Backe, Anundsjö och många andra orter. Sommartid kom förbönderna körande med kärror och vintertid med slädar. En icke försumbar del av godset bestod av brännvin och cognac. De starka varorna hade en

omvittnad förmåga att underlätta kommersen och kunde även hjälpa handelsmannen att komma över en bit skog för en billig penning.

Den 13 juni berättar Isak Byström ett brev till sin bror Carl om sin dagliga gärning i Skedom. Här ett utdrag ur brevet:

Käre broder Carl!

Idag har herr Strindlund varit nere till Sångå och helsat på frun, som är der och badar, och jag har därför måst sköta boden idag. [...] Jag har haft temligen jemt arbete hela våren sedan Ångbåtarna begynte trafikera, ty sedan jag om morgnarna öppnat boden, stå ofta en hel hop förbönder väntande på lass, då det bär af ned till sjöboden och kommen därifrån skall sedan hvarje coffy noggrant inskrifvas i Varuboken, derefter forsedlar åt hvarje person, och under tiden stå vanligtvis några kunder och vänta hvilka så i sin ordning skola expedieras. [...] Äntligen på aftonen ljuder Ångbåtspipan, då de varor som skola inmagasineras då det gått att hålla ordning på arbetarna så att de lägga hvarje sak på sin rätta plats, och sedan detta är gjort, skola alla fraktsedlar inskrifvas i Ångbåtsboken.

P.S. Jag mår bra och bemötes väl af herrskapet. Jag skall nu snart få en dräkt nya kläder af korderoj från skraddaren. Jag får äfven eljest hvad jag oundgängligast behöfver.

Officerare och annan "societet" på orten åkte på den tiden gärna till Sångå för att dricka brunn och ta hälsobad. Det kan nämnas att flyttningen av militärlägre från Viksmon till Sångå skett på talmanen Nils Strindlunds initiativ.

Text och foto efter Ann Renström, I ådalarna

Nils Strindlund öppnade handelsbod 1866. Handelsfrihet hade då införts och handelsbodarna fick inrättas var som helst i landet, även på landsbygden. Källarnedgången på gavelväggen är ett senare tillägg. Där var tidigare entrén till affären.

Interiören i handelsboden är sällsynt välbevarad. Diskar, hyllor, lådor och t.o.m. den ålderdomliga boddraken som skymtar ovanför disken och som skulle bringa välgång åt verksamheten, finns orörda kvar. Till höger skymtar Talmansgårdens ägare Staffan Torell i kontoret som också var bodbetjäntens bostadsrum.

Pallin och Elfving, ett par välkända namn inom handelsverksamheten i Bredbyn

I Bredbyn, centralorten i Anundsjö socken, har under åren funnits (och finns) en mängd handelsidkare inom många olika områden. Ett företagsnamn som nog fortfarande är bekant för många är **Pallins Järnhandel**.

Firman grundades i slutet av 1800-talet av Edvard Pallin från Mångrav i Multrä socken. I ett första skede inrymdes rörelsen i dåvarande Uhlinska fastigheten i Bredbyn. Edvard Pallin sålde efter några år rörelsen till sina yngre bröder Robert och Albert Pallin och rörelsen flyttades till en nyuppförd fastighet i närheten. Rörelsen utvecklades snabbt och man öppnade också en filial i Åsele som Albert Pallin ansvarade för.

Robert Pallin var född 1882 i Mångrav. Innan han kom till Bredbyn hade han studerat vid Smedman den äldres handelsskola i Stockholm och en tid arbetat som inkasserare vid Gustaf Joulins hyrkusverk i Stockholm. Han blev den av bröderna som stannade i Bredbyn för att sköta verksamheten i det ursprungliga bolaget.

Robert Pallin var en mångsysslare som förutom driften av det egna företaget även var uppfinnare vilket gjorde att firman hade en hel del egenframtagna produkter att sälja. Han var också ordförande i kommunalfullmäktige, kommunalnämnden och pensionsnämnden och var ledamot i ett flertal kommitteer inom socknen. Man kan väl tycka att han därmed borde ha haft mer än nog med arbetsuppgifter men han måste ändå ha lyckats få lite "fritid" över eftersom han dessutom tidvis var befälhavare på en del av de passagerarångfartyg som på den tiden trafikerade den stora Anundsjösjön.

Verksamheten baserades under de första åren främst på försäljning av järn- och byggnadsmaterial, men senare prövade man även på att sälja cyklar. Delar togs hem och monterades och under åren 1910–1916 såldes åtskilliga tusen cyklar! På 1920-talet utvecklade man verksamheten ytterligare och började även utföra värme- och sanitetsanläggningar.

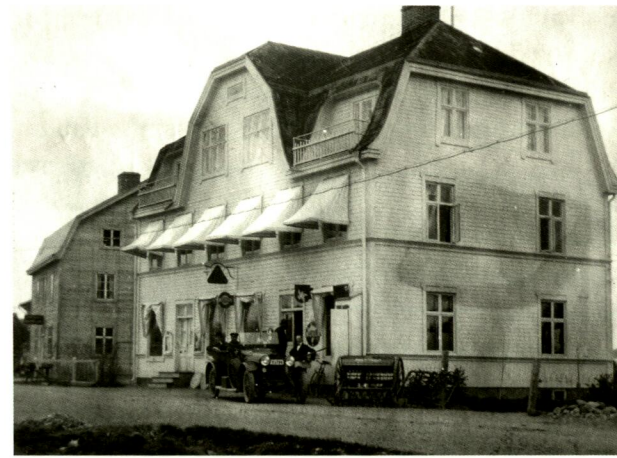

Pallins Järnhandel i Bredbyn före branden 1923. Fotot är en gåva till hembygdssamfundet från Nils-Erik Pallin.

Man hade även tryckeriverksamhet som sedan utökades med fotoateljé och försäljning av fotografiska artiklar. Denna avdelning sköttes av en annan av Robert Pallins bröder, Valfrid Pallin.

Robert Pallins sondotter Kersti Pallin Matsson har berättat om en äventyrlig resa som familjen gjorde 1923; Robert Pallin, hans fru Jenny och sonen Carl bilade tillsammans med familjen Elfving (ägare till Johannes Elfving Garveri, Sko- och Läderhandel i Näsfors, Bredbyn, se nedan) ner till Göteborgsutställningen detta år. En resa som på den tiden tog en vecka enkel väg! Pallin hade en bil av märket NSU och Elfving en Nach. På nedresan hände det sig att NSU-nas strålkastare – den var utrustad med karbidlysen – gick sönder. De besökte då en polisstation och fick där ett intyg på att vid mörkrets inbrott skulle Elfving med sin Nach (som hade modernare strålkastare) köra före och Pallin efter med sin mörklägda NSU. Ingen hade några synpunkter på att de borde laga strålkastarna på Pallins bil!

Resan gick därefter bra och familjerna kom fram till Göteborg. Men under vistelsen där fick familjen Pallin ett synnerligen obehagligt besked per telegram. Deras hus i Bredbyn med både järnhandel och bostad stod i brand! Strax därefter kom ytterligare ett telegram med beskedet att huset brunnit ned. Man får då också tänka på att de efter det beskedet

Pallins Järnhandel i Bredbyn efter återuppbyggnaden. Fotot är en gåva till hembygdssamfundet från Nils-Erik Pallin.

hade en veckas resa innan de kunde vara hemma igen!

Det visade sig dock att personal och omkringboende hade gjort vad de kunde för att rädda så mycket av inventarierna som möjligt och lagt allt ut på en åker bakom huset med presenningar över. Så riktigt allt var inte förlorat även om det mesta av det ståtliga huset var förstört. Det var en omfattande brand som skedde vid detta tillfälle och den Uhlinska fastigheten – där järnhandelns verksamhet hade startat – raserades helt. Den Pallinska fastigheten byggdes dock snabbt upp igen och fick då i stort sett det utseende som den har än idag.

Robert Pallins son Carl "Calle" Pallin, född 1909, började tidigt intressera sig för verksamheten och den speciella, så kallade Bredbysågen uppfanns av far och son Pallin. De överlämnade tillverkningsrätten först till Fagersta Bruk och sedan till Sandvikens Järnverk. Även barkspadar och tunningsklovar av egen modell tillverkades och såldes under många år.

Calle Pallin tog ingenjörexamen i Katrineholm 1929 och praktiserade därefter i Tyskland. När fadern insjuknade 1931 ryckte Calle Pallin in och övertog affärsrörelsen. Han gifte sig 1932 med Johannes och Kerstin Elfving dotter Birgit som även hon

Interiör från Pallins Järnhandel i Bredbyn. Nils-Erik Pallin har berättat att det är en Rex MC med villers motor (troligen 125cc) som syns i bakgrunden. Från Valfrid Pallins negativsamling

varit med på den äventyrliga Göteborgsresan 1923 när både hon och Calle var 14 år.

Calle Pallin hade många fritidsintressen, däribland skidor både på längden och i backe. Men det allra största intresset var nog ändå sportfisket och han lade ner ett stort arbete på fiskevård och fiskevårdsområden. Han var också med och startade många fiskeföreningar i området.

Intresset för hembygden var också stort och bland de gåvor som Anundsjö hembygdssamfundet mottagit av Calle Pallin finns exempelvis något så ovanligt som en fiskeredskapsask i trä med årtalet 1700 inskuret i botten! Birgit och Calle Pallins båda barn Kersti och Nils-Erik är även de hängivna hembygdsvänner och utökar hembygdssamfundets samlingar för varje år med intressanta gåvor i form av föremål, foton och berättelser från förr.

N:r 242

Bredbysågen

skarpfilad och skrånkt, med bukig tandgång. Vitpolerad
Extra tunnslipad mot ryggen. Med etsat fabriksmärke.

Med handtag N:r 6246 i rakt läge.

Handtaget är ställbart i tre lägen, såsom visas under N:r 241.

Pris pr st. Kr. 16.40.

Lagertandning: N:r 82, skarpfilad se sid. L 15.

Bredbysågen. Utdrag ur Sandvikens Jernverks katalog 1957

Hol i Nora, Kramfors kommun

Sjöholms järnhandel i Hol, Noraström.

Idag finns inga affärer eller försäljning i byn Hol. Hyreshus ligger där en gång det välkända danspalatset Strömsborg låg, dit folk vallfärdade från nästan hela Västernorrland, med en topp för "Strömmen" omkring 1970-talet.

Men på 1930-, -40 och -50-talen var här ett helt annat liv och rörelse, vilket nedanstående lista berättar om. (Med reservation för felaktiga eller ofullständiga uppgifter.)

Verksamheter, service m m som tidigare funnits i Hol och dess närhet:

Radio och leksaksaffär: Hilding Rönnberg drev rörelsen i mindre skala i Rossvik men byggde sedan en affär i Hol med större sortiment.

Korghandel: drevs av syskonen Andersson som båda var synskadade.

Järnhandel: Fritz Sjöholm drev affären.

Frisörer: En herrfrisör fanns i Torrom och i hotellbyggnaden en damfrisörska.

Gårdfarihandlare: "Sill-Pelle" kom ifrån Ramvik. Åke Grönstedt från Grubbe. En Sandkvist från Rödsäter drev liknande rörelse.

Fiskförsäljare: kom i regel direkt från havsvikarna, t ex Berghamn, och bjöd ut sina fångster direkt vid dörrarna.

Skräddare och herrekiperingar: Åkerlund i Torrom och Norlin i Östanö kunde sy herrkläder. Dessutom fanns herrekipering i samma hus som hotellet som drevs av Edvard Forslund som också ägde hotellet.

Taxi, café: Frits Frölen i Hol bedrev både taxi- och caférörelse, som sedan överlämnades till sonen Lennart. Rut Blom hade Bloms café i Hol.

Post, bank: Posten fanns i Algot Bergströms fastighet liksom även Jordbruksbanken. Algot Bergström var föreståndare för båda.

Bagerier: Drevs av systrarna Näsfall i Hol.

Slakterier: Bror Carlström i Hol hade slakteri med charkuteriaffär. Han köpte och sålde slakt.

Livsmedelsaffär: I Folkja fanns en livsmedelsaffär som drevs av Tyko Forslund. Affären flyttade sedan till Hol och drevs senare av sonen Uno Östlund. Kooperativ affär i Folkja.

Minkuppfödare: Harry Pettersson fanns i Hol.

Kvarn: Pettersson drev kvarn vid Rossviksdammen.

Bilverkstad: Teold Nääs hade bilverkstad längst uppe i Hol, startad av Näsholm.

Källa: ABF/PRO-kurs och material framtaget för bok om sågverk i Folkja och Nyadal.

Per-Åke Nordqvist, Nora hembygdsvärd

Även Birgit Pallins far, Johannes Elfving, var verksam inom handeln i Anundsjö. Han drev i början av 1900-talet **Johannes Elfving Garveri, Sko- och Läderhandel** på Näsfors i Bredbyn. 1916 flyttade han verksamheten till Örnköldsvik. Där flyttade företaget in i en byggnad som tidigare disponerats av ett bryggeri. Verksamheten koncentrerades främst på tillverkning av pjäxor, arbetsskor och sportskor av grövre slag. Driften fortsatte även efter Johannes Elfving frånfalle 1929 i samma anda under ledning av direktör John-Erik Elfving

Johannes Elfving Garveri, Sko & Läderhandel på Näsfors i Bredbyn. Johannes Elfving längst vänster på bilden. Fotot är en gåva till hembygdsvärderna från Nils-Erik Pallin

och var 1942 uppe i en produktion av 100-125 par skor per dag.

Byggnaden där skofabriken var belägen i Örnköldsvik finns fortfarande kvar, benämns Kulturfabriken och är numera sammanbyggd med nya Resecentrum.

Garveribygnaden i Näsfors i Anundsjö flyttades till Murberget i Härnösand där den idag står vid museets torg.

Mona-Lisa Mårtensson
Anundsjö hembygdsvärd

Garveriet på sin nuvarande plats på Murberget i Härnösand. Foto: M-L Mårtensson.

HÖSTSTORMAR!

Nu är snart höststormarna i antågande. Under senare år har vi dabbats av många stormskador. För att försäkringen skall komma ifråga skall vinden ha en hastighet av minst 21 meter per sekund.

För att förebygga skador genom storm bör föreningarna regelbundet se över sin tomt och ta bort de träd som är sjuka och murkna. Vid stormvarningar bör man se över att man inte har några lösa föremål på tomten så som trädgårdsmöbler och att säkrar dörrar, portar mm.

Efter att stormen dragit över är det också av stor vikt att se över hembygdsgården så att takbeklädnaden ligger kvar där den ska vara så att man inte får följskador i byggnaden av regn och snö.

Det som ersätts då stormen dragit fram och fällt träd över en byggnad är skadorna på själva byggnaden. Däremot ersätts inte uppkapning, bortforsling och ersättning för själva trädet.

SE ÖVER FÖRSÄKRINGSBEHOVET!

- både avseende byggnader och lösegendom.

Ni har väl inte heller missat att ni kan få bidrag till larm och släckutrustning genom Hembygdsförsäkringen och att vissa säkerhetsåtgärder berättigar till rabatt på försäkringen.

HEMBYGD FÖRSÄKRINGEN

Hembygdsförsäkringen,
Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
hembygdsforsakringen@hembygd.se 0200-22 00 55

Ett sommarjobb på Konsum

Under 50 talet fanns en liten konsumaffär eller filial i nästan varje by. Vår närmaste konsumbutik i Näs, Högsjö, var sedan slutet på 40-talet inrymd i nedre våningen i ett privat hus vars ägare med fru också var butiksföreståndare. Jag hade läst ett år i Gudmundrå samrealskola och sommarlovet var givet för arbete hemma på vårt jordbruk med kor och höskörd m.m. En dag kom min far och berättade att konsumföreståndaren Åberg önskade hjälp vid den årliga lagerinventeringen och att han föreslagit mig som hjälp under en veckas tid. Det kändes både spännande och hedrande att få hjälpa till med detta och samtidigt få lite inkomster.

Åberg hade ett medfött handikapp som innebar tidvis okontrollerade darrningar i armar, händer, huvud och en vibrerande röst. När han blev upprymd av något, glädje eller en stressituation förstärktes hans handikapp ytterligare så för den oinvigde lät det som om han grät. Tidigare hade han drivit en liten affärsbod i Judeby, tillverkat unikaboxar, lampfötter, råttfällor m.m. som såldes via postorder. Afärerna hade troligen varit mindre framgångsrika innan han i övre medelåldern blev konsumföreståndare, vilket han med sin speciella och darrande röst uttryckte med orden: "Men gussa, nu ha jag lämnat hunnåra." Hustrun Ida var en liten pigg finländska med tydlig brytning och hans stöd och högra hand i livet, i deras barnlösa äktenskap.

Ett besök i en lanthandel på den tiden innebar personlig betjäning över disk efter att man berättat vad som önskades av de varor som tillhandahölls. Åberg hade speciella namn på vissa varor. Han kallade limpor för landgångar, tekakor fick heta baskermössor, rökt kött som skivades till efter önskemål var det samma som Solvalla. Det fanns även färdigförpackade varor men vissa andra var på s.k. lös vikt och behövde vägas på den stora vågen som stod på den långa affärsdisken tillsammans med den handdrivna skärmaskinen. På golvet stod en trätunna med saltad fetsill. Ville man köpa sill, fick man alltid frågan: "Vell du ha vanligen dösell?"

På femtiotalet var många småhus och villor under uppförande runt om i Högsjö. Här såg han nu sin chans att öka omsättningen med allehanda byggvaror utöver butikens traditionella matvaror, specerier m.m. Via den dagliga busslinjen Härnösand – Judeby kunde han för kunders räkning rekvirera från

grossister. "Behöv du nå te bygge ditt så kan ja ta hem va bussen", var en vanlig uppmaning. Min far och tre grannar inköpte t.o.m. ett dubbelverkande tröskverk med elmotor, vilket konsumföreståndaren fixade. Butiken gick strålande under den första delen av 50-talet. Varulagret innehöll således de mest skiftande varor som skulle räknas och värdesättas. Jag upplevde arbetet med inventeringen som både ansvarsfullt och småtrevligt. Åbergs humor var påtaglig och framfördes med hans egna speciella gester. I en jordkällare rensade vi ut mycket frukt och förstörda rotsaker som en bonde sedan körde hem med häst och tippkärra. Ett parti överjästa surströmmingsburkar kastades ut med orden "Kan ent du ta hann om de hånne fotbolla". Ett femtiotal masonitskivor som varit uppställda mot en yttervägg i lagerboden var deformerade vilket vi försökte åtgärda med att placera dem liggande med tung belastning. Jag började förstå det nödvändiga i arbetet och att lagret behövde värderas om. När någon besökare undrade varför jag arbetade där, kom svaret skrockande: "Han ä min nye ätterträdare å han gå på akademien i Kramfors." Jag blev väl mottagen och lunch åt vi tillsammans i bostadslägenheten ovanför butiken. Där fick jag för första gången i mitt liv dricka pilsner, en upplevelse för mig som var van mjölk. Jag tror det var Härnöbryggeriets special, Härnö ljusa. En liten episod inne på det lilla kontoret var när han hade en kund i telefonen som gjorde en större beställning. Han behövde anteckna och jag sköt fram papper och penna. Med skakande hand antecknade han rad på rad och avslutade alltid med ett långt utdraget streck som den bästa läkarskrift för mig helt oläslig.

Tiderna förändrades allt fler kunder skaffade egna bilar och köptroheten till den lokala butiken drabbade även denna konsumfilial. Omsättningen började sakta och oåterkalleligt dala. I början av 60-talet stod butiken inför nedläggning. Åberg kommenterade detta med sin speciella ironi och humor: "Ja vet int hur länge ja sku ha kvar en hån kiosken? Folke komma från stan å stjerne tell här å fråge bära åtten tännstickern som dom glömt köpe i stan."

Sven-Erik Landin

Selkroken från Anundsjö – en raritet från 1600-talet och snart TV-kändis

Anundsjö hembygdsförening har många spännande och intressanta föremål i sin ägo men frågan är om inte denna vackra och unika selkrok är kronan bland dessa!

Hembygdsföreningen fick den som gåva av Nils Mårtensson i Bredbyn på 1940-talet. Han hade köpt den på auktion i byn Seltjärn i Anundsjö för 200 kronor. Det berättas att den tidigare ägaren i Seltjärn i sin tur bytt till sig den mot en hundskinnspäls (eller eventuellt hundskinnsfäll, där går uppgifterna lite isär) och att den då tidigare funnits i byn Hädanberg.

Man trodde från början att selkroken skulle vara ett verk av Per Zakrisson (1723-1780) från Kubbe i Anundsjö, mästaren bakom bland annat klockstaplarna vid Anundsjö och Nordmalings kyrkor samt den gamla kyrkan i Junsele. Men Arne Söderström – under många år intendent vid Fornhemmet och senare Örnsköldsviks Museum – som utfört ett omfattande forskningsarbete inom området möbelsnickare i Nolaskogsområdet har under detta funnit att det är en tidigare generations mästare från Bredbyn som ligger bakom detta konstverk.

Erik Olofsson Bring hette mannen som föddes under 1600-talets tidigare år och var verksam både

som länsman och konstsnydare-mästersnickare i Bredbyn i Anundsjö där han avled 1708. Bring har tillverkat bland annat den vackra predikstolen i Anundsjö kyrka och tillskrivs även predikstolen som fanns i Själevads gamla kyrka. Det finns en berättelse om att denna predikstol efter att den gamla Själevadskyrkan jämnats med marken hamnade hos en bonde där den vändes upp och ner ute på åkern och användes som lekstuga! Sedan kom vårfloden och spolade bort den och därmed hade ett stycke kulturhistoria skattats åt förgängelsen.

Selkroken från Anundsjö har blivit Anundsjö hembygdsförenings symbol och är i föreningens ögon ovärderlig på grund av både sitt unika utförande, sitt skick, sin ålder och sin historia. Vanligtvis förvaras den därför i bankfack men tas fram och förevisas vid speciella tillfällen. Ett sådant var vid Antikrundans turné 2014 när de besökte Själevads kyrka. Antikrundans experter blev verkligen imponerade av selkroken och kanske får vi nu alla också en närmare titt på den när programmen visas i början av nästa år!

*Mona-Lisa Mårtensson
Anundsjö hembygdsförening*

Höstupptaktsmöte med studiebesök i Grundsundasmedjan

I samband med Ångermanlands Hembygdsförbunds första styrelsemöte efter sommaruppehållet den 16 augusti var vi inbjudna till ett studiebesök hos Grundsunda Hembygdsförening och Hembygdsgård som ligger på vallen i Husum. Där fick vi se smederna i aktion i den fina smedjan som ligger intill huvudbyggnaden vid Hembygdsgården.

Smedjan som ursprungligen är en loge i timmer från slutet av 1800-talet stod tidigare i Bräcke, Hällesjö i Jämtland. Den är byggd och inredd i gammal stil, men har också en modernare del som fungerar bra för kursverksamhet och modernt smide.

Den byggdes under åren 2011–2012 och verksamheten startade våren 2013. Projektet kunde genomföras tack vare hela 4000 ideella arbetstimmar och ett ekonomiskt stöd genom Leader Högakusten.

Smeden Bert Hagström demonstrerar smide i Grundsundasmedjan

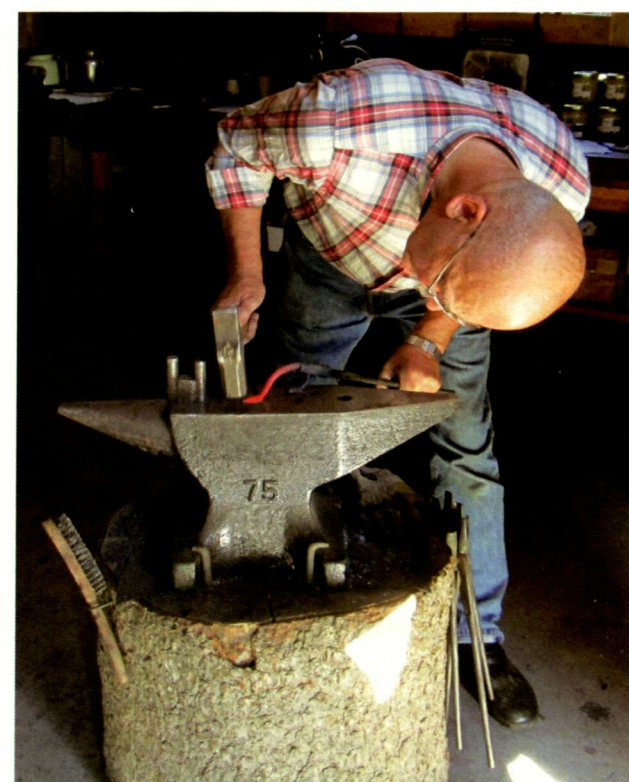
I smedjan bedrivs en omfattande kursverksamhet med deltagare inte bara från närområdet utan även från många olika platser i landet. Man tar även emot besöksgrupper som i likhet med besökarna från Ångermanlands Hembygdsförbund får en visning av smedjan och en presentation och demonstration av smidet som hantverk. Besök gärna Grundsunda Hembygdsförenings hemsida: <http://grundsunda.wordpress.com/smedjan> för att läsa mer.

Efter den intressanta visningen av smedjan blev det kaffepaus i Mor Klaras stuga på hembygdsområdet och därefter vidtog höstens första styrelsemöte med bland annat planering för årets Höstmöte som går av stapeln den 4 oktober på Hullsta Gård i Sollefteå. Temat för årets höstmöte är FILM och eftersom många av Ångermanlands hembygdsföreningar redan nu aviserat att de kommer att visa ett antal intressanta bidrag – allt från stumfilmer till nyproducerade filmer – kommer nog detta höstmöte att bli en veritabel FILMFESTIVAL!

På hemvägen var deltagarna även inbjudna till Nätra Hembygdsgård där en internationell middag serverades.

Vi som deltog vill rikta ett varmt tack till Grundsunda Hembygdsförening och Nätra Hembygdsförening för en mycket intressant och givande dag!

*Text och foto:
Mona-Lisa Mårtensson,
Ångermanlands hembygdsförbund*

I finsmeden Bert Hagströms förfarna händer förvandlades snabbt ett stycke glödande järn till en fint smidd krok med bladfästen.

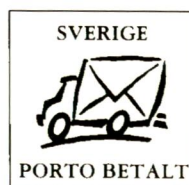
Styrelsen för Ångermanlands hembygdsförbund vid besöket i Grundsunda. Fr.v.: Eivor Grundström, Ulla Nätterlund, Mariann Hedman, adj., Mona-Lisa Mårtensson, Per-Åke Nordqvist, Lena Landin, ordf., Marianne Wallgren, Ann Renström, Birgitta Carlsson, Laila Söderström, Jan Qvarnström, Gösta Hellgren och Sven-Erik Landin, adj. Foto: Karl Erik Eriksson

"Näsboa" i Långsele fanns orörd kvar tills för några år sedan. Nu är inredningen och "varulagret" flyttade till Långsele-Graninges hembygdsgård i Örbäck. Foto: Ann Renström.

Avs. Medelpads & Ångermanlands Hembygdsförbund
Åstön 765, 860 35 Söråker

B
Föreningsbrev

Bunden tärningsväv

BOTTENTÄCKEVÄV 4 okt – 18 jan 2015

En spännande och annorlunda vävteknik speciell för Ångermanland.

Fri entré www.textilarkivet.se

Öppet onsdag – söndag 12–16

Nipan 22, Sollefteå, tfn 0611-886 10

textilarkivet

Länsmuseet Västernorrland